

บทที่ 2

ความคิดในวรรณกรรมร้อยกรองของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

วรรณกรรมเป็นผลผลิตทางปัญญาของมนุษย์ สิ่งต่าง ๆ ที่กวีได้ถ่ายทอดออกมา นั้น ย่อมมีขมมาจากความเลื่อนลอย ว่างเปล่า สารประโยชน์จากการศึกษาวรรณกรรมนอกจากจะได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้ว ยังสามารถเป็นเครื่องประเทืองปัญญาทางอ้อมอีกด้วย

การศึกษาวรรณกรรมโดยเริ่มต้นจากความคิดที่แฝงอยู่ในบทประพันธ์ ย่อมทำให้ผู้อ่านรับรู้และเข้าใจในสารที่ผู้เขียนต้องการสื่อได้อย่างละเอียด ชัดเจน โดยเฉพาะในด้านความคิดหรือทัศนคติ การตระหนักถึงกวีมีต่อสิ่งต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้สารประโยชน์ทางด้านความคิด จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม และอาจกล่าวได้ว่ามีคุณค่าอย่างยิ่ง ดังคำกล่าวข้างต่อไปนี้

ถ้าจะถามว่าอ่านวรรณคดีแล้วได้อะไร ผู้เขียนคงจะตอบได้ทันทีว่า "ความคิด" ความอึ้ง อารมณ์ ความชื่นชมในความงามอาจมีเป็นบางครั้งแต่ความคิดที่ท้อที่ตั้งประเด็นถามหลังจากการอ่านนั้นทุกครั้ง ความสนุกในการคิดต่อไปจึงเป็นความเพลิดเพลินอย่างหนึ่งที่ได้จากการอ่านวรรณคดีมีเขาตำราที่จะต้องศึกษาตาม ๆ กันไป จนได้คำตอบที่เป็นสูตรสำเร็จ แต่วรรณคดีเป็นบันทึกอารมณ์ และความคิดของกวี (กุสุมา รักขมณี 2534: 1)

นอกจากนี้ยังมีคำกล่าวอ้างของวิทย์ ศิวะศรียานนท์ ที่กล่าวถึงการศึกษาวรรณคดีไว้ว่า "วรรณคดีหาใช่เป็นเพียงการแสดงความคิดความเห็น ความรู้สึกของผู้แต่งออกมาตามอำเภอใจไม่ หากเป็นการแสดงความรู้สึกของตนให้สพอารมณ์ผู้อื่น หรืออย่างน้อยให้ผู้อื่นเข้าใจ วรรณคดีไม่ใช่การแสดงออก (Expression) เท่านั้น แต่เป็นการติดต่อ (Communication) อีกด้วย" (วิทย์ ศิวะศรียานนท์ 2531: 98)

จากคำกล่าวอ้างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการศึกษาวรรณกรรมในสมัยปัจจุบัน จำเป็นต้องพินิจทั้งความงดงามในศิลปะการเรียบเรียงภาษา และแนวความคิดของกวีไปด้วยพร้อม ๆ กัน โดยไม่ควรมุ่งเน้นศึกษาเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ดังคำกล่าวอ้างที่ว่า

การศึกษาวรรณคดีที่แท้จริงจะต้องประกอบด้วยการเรียนรู้ทั้งสองด้าน คือทั้งด้านเนื้อเรื่อง และด้านความงามเป็นศิลปะ การศึกษาโดยละเอียดไปในด้านใดด้านหนึ่งจนเกินไป ก็เป็นการผิดความประสงค์ ทั้งได้ประโยชน์อันพึงได้รับเต็มเม็ดเต็มหน่วยแต่เพียงส่วนเล็กน้อยด้วย สำหรับกวีเอก วรรณคดีคือการแปลชีวิต และการสร้างความงาม เพราะฉะนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ผู้อ่านและผู้ศึกษาจะต้องมีความคิดในเรื่องวรรณคดีให้สอดคล้องต้องกันกับกวีผู้สร้างวรรณคดีเองด้วย (วิทย์ ศิวะศรียานนท์ 2531 :136)

ในช่วงเวลายาวนานกว่าสามสิบปี เยาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้สร้างงานร้อยกรองไว้มากมาย นับตั้งแต่ คหฤค ร้อยกรองเล่มแรก (2502) จนกระทั่งถึง เขียนแผ่นดิน ร้อยกรองเล่มล่าสุด (2536) ปรากฏว่าเยาวรัตน์มีความคิดที่หลากหลาย ในแต่ละช่วงของความคิดล้วนหล่อหลอมมาจากประสบการณ์ชีวิต ที่พัฒนาไปตามวุฒิภาวะและสภาพแวดล้อมทางสังคม ดังจะได้นำเสนออันประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

ความคิดในด้านความรัก

เยาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้ถ่ายทอดความคิดในด้านความรักไว้หลายประเด็น จากการศึกษาพบว่า ความรักในประเด็นแรก เป็นความรักฉันทนุ่สาวที่เขียนขึ้นตามอารมณ์ความรู้สึก และตามความนิยมของยุคสมัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความรักฉันทนุ่สาว

เยาวรัตน์ เริ่มหัดเขียนบทกลอน โดยพรรณนาอารมณ์ ความรัก ความรู้สึกที่มีต่อสตรี เป็นความรักที่อยู่ในช่วงวัยหนุ่มสาว การแสดงทศนะที่เกี่ยวกับความรักในประเด็นนี้ เขา

สามารถสะท้อนอารมณ์ความรู้สึก ออกมาได้อย่างดีมีค่า ชาบซึ่ง ด้วยลีลากลอนที่ไพเราะอ่อนหวาน นอกจากนี้ การที่เนาวรัตน์เริ่มต้นแต่งกลอนด้วยบทกลอนแสดงความรัก ยังถือเป็นการสร้างงานร้อยกรองที่สอดคล้องกับความนิยมของยุคสมัย ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้น (2501) เป็นยุคสมัยที่นักเขียนไม่สามารถแสดงความคิดที่สะท้อนสภาพสังคมได้อย่างอิสระ งานเขียนส่วนใหญ่จึงเป็นไปในลักษณะร้อยกรองแนวพาฝัน กวีมักจะผลิตงานร้อยกรองที่เกี่ยวกับเรื่องความรักเป็นส่วนใหญ่ ดังที่อวยพร มลิินทางกูร ได้กล่าวไว้ว่า

บทร้อยกรองพาฝันได้มีโอกาสตื่นตัวมีบทบาทขึ้นมาในวงวรรณกรรมไทย ทั้งนี้เพราะกระแสความขัดแย้งทางการเมืองสร้างความขัดแย้งในวงวรรณกรรมด้วย นักประพันธ์และประชาชนผู้สนใจงานการเมืองและการปกครองของรัฐบาล ก็จะเขียนและอ่านบทร้อยกรองสะท้อนสังคมแนวก้าวหน้าขณะเดียวกันนักประพันธ์และประชาชนที่ไม่สนใจสภาพการเมืองหรือเบื่อหน่ายความวุ่นวายในสังคม ก็จะหันไปเขียนและอ่านบทร้อยกรองที่ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองและสังคม แต่เป็นเรื่องของอารมณ์สะท้อนใจ ความสวยงามของธรรมชาติ และจินตภาพต่าง ๆ ที่นักประพันธ์ต้องการเสนอโดยไม่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ซึ่งรวมอยู่ในประเภทที่เรียกว่า บทร้อยกรองพาฝัน (romantic poetry) (อวยพร มลิินทางกูร 2519: 170)

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นกวีอีกผู้หนึ่งที่เขียนกลอนรักตามความนิยมของยุคสมัย ดังจะเห็นได้จากคากล่าวอ้างของเขา ดังต่อไปนี้

ผมเองเป็นคนสามสมัย คือตั้งแต่เริ่มหัดแต่งกลอนมาจนถึงปัจจุบัน ได้ผ่านช่วงของยุคสมัยมาสามช่วง ผมเริ่มแต่งกาพย์กลอนโคลงฉันท์เอาจริงจัง เมื่อศึกษาอยู่ในสำนักทำพระจันทร์ประมาณี พ.ศ. 2502 แต่เริ่มแต่งกลอนเป็นสำนวนเป็นสำนึกก็ตกราว พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาเห็นจะได้กระมัง กาพย์กลอนช่วงนั้นคือช่วงที่ผมเริ่มเอาจริงจังเอาจังกับมันนั้น เป็นยุคทองของกลอนรัก ใคร ๆ ที่เป็นนักกลอนสมัยนั้น เขาก็แต่งกลอนรักกันทั้งนั้น ที่ไหน ๆ ก็มีแต่กลอนรัก ไม่ว่าจะเป็นหนังสือทั่ว ๆ ไปหรือทางสถานีวิทยุ ตลอดจนโทรทัศน์ ก็นิยมแต่งกลอนรักในแนว

นี้กันทั้งสิ้น สรุปลักษณะภาพแวดล้อมของยุคสมัยที่เต็มไปด้วยกลิ่นไอของความเฟื่องฝัน เป็น
เจือปนไขขบขัน ำที่คิดและเขียนวนเวียนอยู่ในความรัก ความหวังหวานนั่นเอง (เนาวรัตน์
พงษ์ไพบูลย์ และวาณิช จรุงกิจอนันต์ 2526: 45)

การแสดงความคิดเห็นในภาพยกกลอนรักฉันทุมสาวนี้ระดับความคิดยังอยู่ในห่วงอารมณ์
อันอ่อนไหว เลื่อนไหลไปตามความรู้สึก ซึ่งมีทั้งความหวานชื่น อิ่มเอมอารมณ์เมื่อสมหวัง สลับกับ
ความเศกเศร้า ยามผิดหวัง ดังเช่น

อยากำให้รู้วำรักสักเท่าฟ้า	หมดภษษจะพิสุจน์พิตรักได้
เต็มอยู่ในควมวำกว้างและไกล	คือหัวใจสองดวงห้วงหำกัน
หลับตำ เกิดที่รักเพื่อพิศผอน	ฟังเพลงกลอนพิศล้อมถนอมขวัญ
ำจระจับรับำจำให้จำนจรจ	ต่งแพรพิศญูกำจหมำให้อน

(ค้ำหยาด, 31)

ส่ำลมบอกเส่ำร่ำวเรื่อง	ฝั้นเฟื่องถึงฟ้าพร่ำส
กรองเมมทอมำนปำนย	หมำให้นงฟ้าตาดำว
แดดอ่อนดินอุ่นกรุ่นอบ	ตรลบลมแผ่วแผ่วหนำว
สดชื่นคืนวันนำนย	เหมือนข่ำวความรักจักมำ

(เพียงควมเคลื่อนไหว, 129)

ควมรักคืออะไรก็ไม่รู้	รู้รู้ก็มำให้รู้จัก
รู้ถึงควมมีค้ำมำกวำนัก	เหมือนมำช้กมำชวณรัฐจวนำจ
สะทกกับน่ำค้ำงระยงระยับ	สะทำนกับเปลวแดดจะแผดใหม่
เหมือนไม่ เคยพิองพบทุกสิ่งไป	ทุกสิ่งคือสิ่งใหม่ได้พบพิอง

(มูมมอง, 12)

อารมณ์เอ๋ยวิญญาณลามลัก	เร่งแต่รัก รัก รัก เสียหนักหนา
ความคิดถึงวิ่งรุกทุกเวลา	ทั้งาบหน้าคิ้วคางต่างมาเตือน
ใจจะขาดสวาทหิวละล้าลือ	ลมกระซิบสั่งเสียงสาเนียงเหมือน
จะหันห่างอย่างนี้กี่ปีเดือน	หรือจะเลื่อนลอยร้างไปอย่างเคย

(คำหยาด, 36)

วางวางเหมือนนางฟ้าในป่าสน	งามเสียจนมิกล้าเก็บมาฝัน
คือโฉมทิพย์เทวีแห่งชีวัน	เป็นฝั่งขวัญคุ้มขวัญบันดาลแรง
ใช้ว่าแก้วนพเก้าของเราเอ๋ย	ถนอมเขยขึ้นทรวงพอช่วงแสง
ผดุงเดชเพชรเต็มเม็ดเต็ม	รอเพียงแหล่งพักเรือนเพื่อนร้างรอง

(เพียงความเคลื่อนไหว, 130)

การแต่งร้อยกรองที่เกี่ยวกับความรักจันทร์นงสาวได้ค่อย ๆ หมดไป เมื่อเนาวรัตน์ เริ่มประสบกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินชีวิต และหันมาสนใจศึกษาพุทธศาสนา เพื่อนำหลักธรรมมาใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังคำกล่าวอ้างของเขาคือว่า

ในที่สุดผมก็เบื่อเรื่องอกหักซ้ำแล้วซ้ำเล่า ประกอบกับมีอะไรหลายอย่างประดังเข้ามาในชีวิตซึ่งตอนนั้นต้องกระเสือกกระสนหลายอย่าง จำได้ว่ายากจนข้นแค้นมากต้องอาศัยวัดอยู่กับเพื่อนที่เป็นลูกศิษย์วัด ลูกศิษย์สมเด็จพระญาณสังวร (สังฆวาของคัจจุบัน) เพราะท่านเป็นคนเมืองกาญจน์ฯ ผมก็เป็นคนเมืองกาญจน์ฯ เลยได้อาศัยไปนอนที่นั่น ได้อ่านหนังสืออยู่ 2 เล่ม คือ ภูเขาแห่งพุทธธรรม ของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุกับ อานาปานสติภาวนา ของสมเด็จพระญาณสังวร สองเล่มนี้ทำให้ผมตื่นเต้นทำให้ผมรู้สึกว่ามีชีวิตใหม่ขึ้นมา (บริษัท เทเลคอม เอเชียจำกัด: เอกสารอัดสำเนา)

ผลที่ได้จากการอ่านหนังสือธรรมทั้งสองเล่มดังกล่าว ทำให้การแสดงความคิดเห็นด้านความรักจันทร์นงสาวได้เปลี่ยนแปลง คือมีระดับความคิดที่ละเอียด ลุ่มลึก พิสูจน์เห็นความไม่เที่ยงได้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากบทร้อยกรอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ฉันนอกหักตามระเบียบเรียบร้อยแล้ว	เหลือแต่แววสังเวชชากเศษหวัง
ธงปราชัยชักปราวคั่นพาดบัง	ความจริงจึ่งทั้งสิ้นจึงชินชา
เหวี่ยงลูกคิ่งทั้งสายด้วยปลายนิ้ว	มันวูห์หวิวลู่ว้างลงหรือหว่า
แล้วล่อสายร้ายรับกลับขึ้นมา	เกลียว เขือกพาพันสายเป็นหลายเกลียว
สัมผัสเนียนความหวังที่พวงนิ้ว	เฉื่อยเฉื่อยฉิวฉิวโรยโรยเสียวเสียว
เกลียว เขือกบิดสะบัดคอยู่เพียงครู่เดียว	ความแน่นเหนียวพวงสายคลี่คลายวง
ในความหมุน่วนวายคล้ายลูกช่าง	คือความว่างวังวนบนความหลง
อารมณ์เิบเคลิบเคลิ้มเริ่มงวยงง	เมื่อความคงที่คลายเกลียวสายใย
.....	.....
อารมณ์คือเครื่องเล่นเป็นนามรูป	ย่อมวาบวบเวียนตามความยึดถือ
เมื่อใจเหล็กแตกยับลงกับมือ	ใครเล่าคือคนที่ขี้มัน

(คหฺพยาค, 77)

บทร้อยกรองบทนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงอารมณ์ที่ยกระดับจิตใจมุ่งเข้าสู่หลักพุทธธรรม ได้อย่างละเอียด ประณีต โดยนําพาการเล่นลูกช่างที่หมุนวนล่อรับสลับไปเรื่อยๆ มาเปรียบเทียบกับความ่วนวายในจิตใจที่สับสนวนเวียนจนต้องวังวนบนความหลง แต่เมื่อจับความผันแปรได้ว่าแท้ที่จริงแล้วอารมณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเพียงนามรูป หรือสิ่งที่จิตปรุงแต่งเป็นกิเลส หลอกล่อให้ลุ่มหลงไปตามอำนาจอุปาทานเท่านั้น

และเราลืมนรหวมของความหวาน	จากสายธารที่ไหลไม่รู้จัก
จากสายใจไหลย้อนชอกซอนซบ	เงียบสงบระงับลงตรงมุมนี้
เลิกความคิดขันแข่งปรุงแต่งจิต	เลิกชีวิต่วนวายในทุกที่
เลิกเตือรื้อนดินรนคนนายดี	ไม่ต้องมีปรารถนาในอารมณ์

(วารีดุริยางค์, 14)

บทร้อยกรองในตัวอย่างข้างต้น เป็นการแสดงความคิดที่หลุดพ้นจากกิเลสราคะและยกระดับจิตใจเข้าสู่พุทธธรรมได้อย่างเด่นชัด

2. ความรักความเมตตาปราณีที่มีต่อสรรพสัตว์

การที่เนาวรัตน์นำหลักพุทธธรรมมาเป็นเครื่องเหนี่ยวโน้มน้าวจิตใจทำให้ความคิดด้านความรักของเขาได้มีระดับที่ละเอียดลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น คือไม่ใช้ความรักที่มุ่งสนองความสุขส่วนตัวเท่านั้น หากเป็นความรักที่เจือปนไปด้วยความเมตตาปราณีที่มีต่อสรรพสัตว์อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากบทพรรณนาให้เห็นความเจ็บปวดครวคร่าอย่างแสนสาหัสของสัตว์ที่ถูกมนุษย์ฆ่าฟันอย่างโหดร้ายทารุณ สามารถสื่อให้เห็นทัศนคติความรัก ความเมตตาปราณี ได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างเช่น

นอนคอยเสียงสาเกศ่นจรรุ่งเช้า	หญิงเฝ้าเพื่อนหวังฟังเสียงไก่
แต่โยหนอเจ็บสนิทจนผิดใจ	เจ็บบอย่างไม่เคยมีเช่นนี้เลย
แล้วเสียงเขียงจากครัวก็รัวถี่	ทาทหน้าที่สุดท้ายหรือไก่เอ๊ย
เลือดติดมีดกรีดกระเซ็นเหมือนเช่นเคย	หลังสังเวทเหล่าหวานวันมงคล

(คำหยาด, 109)

อันความรักระหว่างแม่แลลูกนั้น	มีด้วยกันทุกมวลสัตว์ถ้วนหน้า
ลูกหมาวิ่งทั่วไปและไก่ปลา	แม่ห่วงหาอาทรไม่จรไกล

(ประกาศกรอง, 20)

แล้วอีกมุมละ เมาะไม้เริ่มไหวแหวก	สิ่งซ่อนแทรกซึ่งพบได้ในโลกกว้าง
มือที่เอื้อมออกมาคอยง่าง้าง	มือแห่งช่างผู้ชำนาญการก่อกรรม
แดดคอยแสงสาดทอดลายอดไม้	ตะวันไกลอัสดงคล้อยลงต่ำ
เสียงดังซัดจวัดเจียบกลบเจียบง่า	แล้วเสียงร่ำลาสิ่งก็วังเวง

(คำหยาด, 113)

ก่อนจะตายทรมานเหมือนกันหมด	แมลงมดทั่วไปไม่แพ้ผืน
ความรักซี่พยอมมีทุกชีวิต	สารพันภัยเวร เป็นทุกชั้นนัก

(ประกาศกรอง, 25)

3. ความรัก ความปรารถนาดีที่มีต่อสังคม

ความรักในทัศนะของเนาวรัตน์ไม่เพียงแต่จะแปรเป็นความเมตตา ปรานีที่พึงมีต่อสรรพสัตว์ทั้งมวลเท่านั้น หากระดับความคิดยังแผ่ขยายความรักไปสู่สังคมได้เป็นอย่างดีอีกด้วยโดยจะสังเกตเห็นว่าความรักในบริบทนี้ไม่ใช่ความรักที่มาจากอารมณ์สะเทือนใจแต่เป็นความรักที่แฝงฝังไปด้วยอุดมคติแทนที่ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ความรัก	ใครใครก็รู้จักและอยากได้
อยากจะทำแลกเปลี่ยนและกันไว้	เป็นดวงใจ เป็นชีวิต เป็นวิญญาณ
.....	.....
ความรักคือความปรารถนาดี	เป็น เรี่ยว เป็นแรงบรรดาที่มีรู้สึก
อยากให้เห็นที่รักได้รู้สึก	แนบผืนใจเป็นใจเดียว
เธอรักฉัน	เรารักกันรักกันไม่เปล่าเปลี่ยว
เราจักอยู่ด้วยกันด้วยกลมเกลียว	มือเราเกี่ยวกระหวัดมันกระชั้นกระชับ
.....	.....
เอาเรี่ยวเอาแรงแห่งรักไปปลุกโลก	ให้สร้างเศกสร้างสุขในทุกข์
ฉันรักเธอเสมอมาทุกนาที	ขอเธอมีรักบ้างอย่าร้างรัก

(ตากรุ่ง เรื่องโพยม, 80)

"เพลงยาวฉบับสั้น" เป็นการแสดงออกทางความรักที่มีสาระต่างไปจากเดิม จะเห็นว่าวลีลาการเร้าวอน ราพิงราพันฉันหนุ่มสาวนั้นได้ค่อย ๆ หดหายไป แต่จะมีความรักที่พร้อมจะนำไปเป็นแรงปลุกโลก หรือสร้างสรรค์ความสุขเพื่อคนส่วนรวมเข้ามาแทนที่

ฉันรักเธอ	เหมือนละเมออยู่ในมานสายหมอกหม่น
ปรารถนาสารพันจะคั่นคั้น	จะคั่นคั้นหาเธอที่เป็นจริง
มิใช่แวตางามมาถามทัก	มิใช่รักปากปิดสนิทหนึ่ง
มิใช่รักคิ้วเรียวเคียวเดือนพรุ่ง	มิใช่มือมิตรมิ่งมาบอบเปรอ

เมื่อธรรมชาติทำ เธอล้ำสมอง	เมื่อพบห้องปัญหา เธอล้ำเสนอ
ฉันรักเธอเท่านี้ที่เป็นเธอ	เป็นทั้งหมดที่เลิศเลอที่ฉันรัก
เหมือนดินคันคันทานปลาเปลี่ยน	เธอคนเดียวเท่านั้นฉันประจักษ์
ตั้งคอยคืนคอยวันมานานัก	ยังตระหนักศรัทธาไม่รอลด

(เพลงขลุ่ยผิว , 35)

จากตัวอย่างข้างต้น เห็นได้ชัดว่าเนาวรัตน์ไม่ได้ชื่นชมหรือ "รัก" สตรีเพียงแต่ความสวยงามอันเป็นเปลือกนอกเท่านั้น แต่เนาวรัตน์จะรักสตรีที่รู้จักใช้ความคิดนำมาสร้างสรรค์สิ่งมาให้ดีกว่าเดิมมากกว่า

ยังไม่เคยเอ่ย"รัก"เลยสักทวน	แต่ใจนั้นเปี่ยมล้นด้วยรักยิ่ง
ไม่เคยมีที่ท้าวว่ารักจริง	แต่ทุกสิ่งทีกระทำคือความรัก
ถ้าความรักคือความปรารถนาดี	ฉันก็มีปรารถนาอันอย่างแน่นหนัก
ปรารถนาให้หัวใจได้ผ่อนคลาย	ทอดสายตาทักกับความจริง
.....	.....
เธอที่รัก	เราคือเข้าที่ถูกบักถูกบาเข้า
ยังเป็นผู้ถูกกระทำทุกคำเข้า	ยังอย่าเข้าอยู่กับที่ไม่มีอะไร
ยังไม่เคยเอ่ยรักเลยสักคำ	เพราะรักเธอมากล้ำเกินคำไซ
แต่ความรักจะมีประโยชน์ใด	ถ้าเรายังเป็นไปอยู่เช่นนี้

(เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว , 103)

งานบรรยายที่มีชื่อว่า "เธอผู้เป็นที่รัก" เนาวรัตน์ได้ใช้ความรักมาเป็นเครื่องสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่สังคม เป็นการแสดงทัศนะที่มุ่งชี้แนะคนหนุ่มสาวว่า อย่าจำกัดความรักไว้เพื่อสนองอารมณ์ ความสุขเพียงส่วนตัวเท่านั้น หากจงรู้จักแผ่แผ่ความรัก ความปรารถนาดีให้แก่ผู้อื่น หรือสังคมโดยส่วนรวมบ้าง

ความคิดด้านอารมณ์ความรักของเนาวรัตน์ จึงเป็นความคิดที่มีหลายระดับ โดยเริ่มต้นจากความรักฉันหมู่สาว ซึ่งคลุกเคล้าทั้งความสุขและความเศร้า จนกระทั่งต้องประสบกับความผิดหวัง ระดับความคิดก็ได้ปรับเปลี่ยนไปโดยนำหลักพุทธปรัชญามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้อารมณ์ที่เคยหวั่นไหวไปตามกระแสกิเลส เกิดความสุมลึกสุขุมมากยิ่งขึ้น และอาจกล่าวได้ว่าเนาวรัตน์ได้สลัดเรื่องอารมณ์ส่วนตัว มาสู่ความรักที่เกี่ยวพันกับผู้อื่นและสังคมได้ในที่สุด

ความคิดในด้านพุทธศาสนา

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นผู้ที่เลื่อมใส ศรัทธาในหลักพุทธศาสนา ดังจะสังเกตได้จากในผลงานวรรณกรรมหลายเล่มทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ล้วนถ่ายทอดความคิดในด้านพุทธปรัชญาออกมาอย่างเด่นชัด ดังเช่นผลงานร้อยแก้วในชุด "นับสิบก่อน" ที่เป็นบทความเชิงวิพากษ์พุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบันไว้หลากหลายมุมมอง ส่วนผลงานด้านร้อยกรองที่มีความคิดด้านพุทธศาสนานั้น เขาได้สอดแทรกแนวความคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาไว้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นร้อยกรองเล่มนั้น ๆ จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก ธรรมชาติ หรือสังคม เขาก็สามารถสื่อแสดงความคิดด้านพุทธปรัชญาไว้ด้วยเช่นกัน และสาเหตุสำคัญที่ทำให้เขาหันมาสนใจศึกษาพุทธศาสนานี้มาจากสภาพปัญหาชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความรักหรือความอดอยากยากจน นอกจากนี้ เขายังเบื่อหน่ายสภาพสังคมรอบด้านอีกด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า

ช่วงนั้นตกราวปี พ.ศ.2505-2508 ผมเริ่มสนใจปรัชญาพุทธศาสนา ซึ่งทำให้พอจะแหวกวงล้อมของความจำเจออกได้บ้าง คือผมเริ่มมองเห็นสิ่งสมมุติและมายาการของกิเลส ที่ผู้คนต่างปรุงแต่งกันขึ้นมาในทุก ๆ ที่ ไม่ว่าจะในกิจกรรมนักศึกษาและในสังคมวงกว้างทั่วไป (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ 2532: 142)

ดังนั้น เมื่อจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีพ.ศ.2508 เขาได้กลับไปอุปสมบทและจำพรรษา ณ วัดทุ่งสมอ อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรีที่เป็นบ้านเกิด และจากการอ่านหนังสือปรัชญาธรรมะของท่านพุทธทาสภิกขุ ทำให้เนาวรัตน์มุ่งมั่นจะไปศึกษาปฏิบัติธรรมกับท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งอยู่ที่สวนโมกขพลารามให้ได้

ภายหลังจากการออกพรรษา เนาวรัตน์จึงมีโอกาสธุดงค์ไปยังสวนโมกขพลาราม ตามความตั้งใจ และจากความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ส่งผลให้เขาบวชอยู่ในร่มกาสาวพัสตร์นานถึง 10 เดือน

ด้วยแรงศรัทธาในวัตรปฏิบัติของท่านพุทธทาส เนาวรัตน์ได้ศึกษาแนวทางธรรมปฏิบัติตามหลักของสวนโมกข์มาโดยตลอด แนวทางของสวนโมกข์นี้จะมุ่ง ให้นำมาใช้สติปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นและให้เสื่อมราสึกไว้เสมอถึงเหตุปัจจัยในการเกิด การดับ ว่าเป็นไปตามหลักปฏิจสุมุบาท สรรพสิ่งล้วนมีสภาพเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนั้นจึงควรลด ละ เลิก ในกิเลสอุปาทานไม่พึงยึดมั่นถือมั่น เพราะทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีสภาวะเป็นสูญญตาหรือความว่างในที่สุด ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายถึงแก่นแท้ของพุทธศาสนาไว้ว่า

พุทธศาสนาคือวิชาหรือวิธีปฏิบัติให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถัดมาก็บอกให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร นั่นคือเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และบอกให้รู้ว่าสัตว์หลงไปในสิ่งที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ ก็เพราะอำนาจของอุปาทาน จึงได้ติดแน่นอยู่ในสิ่งเหล่านั้น แล้วบอกให้ทราบต่อไปว่า ไตรสิกขาเป็นวิธีปฏิบัติสำหรับจะทำให้ตัดอุปาทานได้ และบอกให้ทราบในที่สุดว่า ชั้นธัมมาหรือส่วน 5 ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลกนี้เอง เป็นที่ตั้งที่เกาะของอุปาทาน ฉะนั้นเราต้องศึกษาให้รู้จักตัวชั้นธัมมา หรือโลกทั้งสิ้นนี้ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง จึงจะเกิดความรู้แจ้งแทงตลอดชนิดที่เป็นญาณทัสนะ ทำการปล่อยวางหลุดพ้นได้ (พุทธทาสภิกขุ 2532: 123)

เนาวรัตน์ได้รับความคิดด้านพุทธศาสนา มาจากท่านพุทธทาสโดยตรง ดังจะสังเกตได้จากผลงานร้อยกรอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สิ่งซึ่งหาไม่ได้ในคำพูด	ชาติสูงจนไม่ได้ในเหตุผล
ทั้งคิดเอาไม่ได้ในใจตน	เราจะค้นไม่ได้ในการพบ
และเรากล่าวไม่ได้ไม่มีอยู่	เพราะसानแดงาให้ดูไม่รู้จบ
ว่ามีอยู่ก็ไม่ได้ เพราะไม่ครบ	มันไม่หลบแต่ก็ เร้นพร้อมเป็นใบ

สิ่งรอบข้างยังคงอยู่ตรงนั้น	เราให้มัน เป็นมันมัน เป็นนี่
จิตไม่พันพันหนาทั้งตาปี	ไรรู้ว่าที่ถ่องแท้แล เป็นจริง
มา เกิดมาหมุนผลึกวงจักรนี้	จักรธรรมที่เคลื่อนรูดโดยหยุดนิ่ง
งามทั้งต้นทั้งกลางอย่างเพริศพรั่ง	และงามยิ่งอย่างนั้นเมื่อมันปลาย

(คัมภีรศาสตร์, 105)

"จักรลู่ลี้จะ" เป็นบทกลอนที่แสดงให้เห็นถึงจักรธรรมหรือแก่นแท้ของพุทธศาสนา กล่าวคือในสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์พยายาม หา พิสูจน์ คิด ค้น มาเสนอแนะให้เห็นจริง ๆ นั้น เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วก็จะพบว่าสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ล้วนแต่เป็นสิ่งสมมุติเป็นเรื่องของจิตที่ปรุงแต่ง "ให้มัน เป็นมันมัน เป็นนี่" ไปตามสภาวะกิเลส อุบาทวนโดยตลอด

ความคิดด้านพุทธศาสนา มีแทรกซึมอยู่ในวรรณกรรมเรื่อยมาโดยตลอด ทั้งนี้ผู้ประพันธ์ต่างมุ่งชี้ให้เห็นหลักพุทธศาสนา โดยเน้นย้ำให้เห็นแก่นแท้เสมอ ดังคำกล่าวอ้างที่ว่า "ปรัชญาของกวีไทย ได้แก่ความเชื่อใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชีวิตเป็นทุกข์ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งใด ควรกระทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว และชำระจิตใจให้ปราศจากกิเลสบาป ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นปรัชญาพุทธศาสนานั้นเอง (สิทธา พิณภูวนาล และ นิตยา กาญจนวรรณ 2520: 50)

เนาวรัตน์ ได้น้อมนำหลักพุทธปรัชญามาปรับใช้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ผลงานวรรณกรรมเกือบทุกเล่ม ทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ในส่วนของปกด้านในซึ่งจะเป็นประวัติส่วนตัวของผู้เขียน ได้ระบุคติประจำใจไว้เสมอว่า "สัพเพ ธมมา นาลิ อภินิเวสยะ" จากข้อความภาษาบาลีดังกล่าว เนาวรัตน์ได้อธิบายความหมายไว้ดังนี้

ถ้าจะสรุปข้อหาเหตุจากความสำคัญในพระพุทธานุศาสน์ ให้เหลือสั้นเด็ดขาดลงไปแล้ว มันก็มีอยู่ประโยคเดียวว่า "สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น" ... และมันได้อธิบายเอาใจความสำคัญทั้งหมดของพุทธศาสนาไว้ด้วย ใครเข้าใจความหมายนี้ ปฏิบัติได้ถูกต้องตามนี้ก็เรียกว่าได้ปฏิบัติธรรมที่เป็นแก่นแท้ในพระพุทธานุศาสน์ (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ 2534: 177)

บทร้อยกรองที่แสดงให้เห็นถึงความคิดการไม่ยึดมั่นถือมั่น และให้มีสติรำลึกไว้เสมอว่า สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนเป็นมายาการ หรือสิ่งสมมุติทั้งสิ้น มีดังต่อไปนี้

สิ่งทั้งมวลล้วนนิยามตามสมมุติ	ซึ่งมนุษย์ให้นามย้าทุกสิ่ง
เพื่อประโยชน์เป็นอยู่ ฐู อ่างอิง	เพื่อพักพิงพึ่งพาอาศัยนาม
จึงเป็นบ้านเป็นเรือนเป็นเพื่อนฝูง	เป็นความสูงความซึ้งหนึ่งสองสาม
เป็นความดีความเด่นเป็นความงาม	เกิดความตามความหมายทั้งหลายนี้
ผู้ยึดมั่นสมมุติสูงสุดนั้น	ย่อมเห็นวันว่าคืนยืนผิดที่
รู้ล้วนแต่ลวงตาบรรดามี	หลงวิถีที่จริงทุกสิ่งไป
สิ่งทั้งหลายล้วนเห็นเป็นเพียงสิ่ง	นี่คือจุดความจริงอันยิ่งใหญ่
คือความเป็น เช่นนั้นใช่อื่นใด	และล้วนไม่มีนามนิยามแท้

(ประกาศरण, 49)

กาลเวลาลวงลือหมุนกรอกลับ	ย้อนรอยทับทางเดิน เริ่มรอบาใหม่
เริ่มต้นจากจุดที่ไม่มีอะไร	แล้วหมุนไป เพื่อจะหยุดที่จุดเดิม
ลบรอยสุขสภปรกัณรกโลก	สลัดเศกสมมุติหาจุดเริ่ม
จุดที่คนทั้งหลายได้ต่อเติม	ระบายเพิ่มสีสน้าให้ผันแปร
ระคนคลละ เคล้าจุดสมมุตินี้	ด้วยการที่หมุนตามความไม่แน
วันและคืนคือพลงอย่างเที่ยงแท้	เป็นกระแสที่สร้างหนทางเดิน

(วาริคูริยางค์, 26)

นอกเหนือไปจากความคิดที่ดำเนินตามหลักธรรมคาสอนของพุทธศาสนาแล้ว เนาวรัตน์ ยังสนใจศึกษาเรื่องอื่นอีกด้วย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมาย คำว่า เห็นไว้ว่า "เป็นนิยายหนึ่งในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแพร่หลายในจีนและญี่ปุ่นเป็นการปฏิบัติ-ธรรม เพื่อให้บรรลุการรู้แจ้งอย่างจับพลัน โดยการทาสมาธิและใช้ปัญญาขบคิดปริศนาธรรม"(ราช บัณฑิตยสถาน 2525: 284) เนาวรัตน์สื่อแนวคิดด้านเห็น โดยย้าสิ่งทีภาวะตรงข้ามมานาเสนอเป็น ปริศนาธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มายาการ	ตั้งวิญญานหลอกหลอนไปทุกที่
มากมีอยู่ในความไม่มี	ชัดชื่ออยู่ในความไม่ชัด
ต้นน้ำไม่เข้าไม้ต้น	จัดคนไม่เข้าคนจัด
ทางไปไม่เข้าทางลัด	ธรรมสัจจะไม่เข้าสัจธรรม
สมมุติปรุงแต่งแปลง เปลี่ยน	วนเวียนอยู่ในรอยยา
กฎเกณฑ์หนดจดจำ	ภาษาถ้อยคำสมมุติเข้า
มากจริงมากสิ่งสมมุติ	จากจุดเป็นเส้นเป็นไปใหญ่
ยึดมั่นถือมั่นกันไป	หลงเหลือในมายาการ

(เพลงขลุ่ยผิว , 14)

เมื่อเริ่มจัดดอกไม้บระบัด	ไม้ก็จัดใจคนแต่ต้นเริ่ม
ทำสิ่งใดสิ่งนั้นมันก็เจิม	ทำให้จิตเพิ่ม เป็นจริงกับสิ่งนั้น

(หล้าหอมและดอกไม้วาง , 37)

วงวิญแห่งวังวิญ	พิสุจน์สัจจะพิสุทธิ
สมมุติกับวิมุติ	ประมาณได้โดยประมาณ
หนทางแห่งธรรมหน	จักบันดลจงโดยญาณ
ทางไปเป็นนิจกาล	จักถึงได้โดยไม่ไป

(มุมมอง , 68)

จากบทร้อยกรองในตัวอย่างข้างต้น เนาวรัตน์ได้นำสิ่งที่เป็นคู่ตรงกันข้าม มากสาวเป็น
ปรีศนาธรรม เพื่อให้ใช้ปัญญาพิจารณาตามหลักปรัชญาของเซ็น จะอย่างไรก็ตามไม่ว่าเขาจะ
แสดงแนวคิดในหลักพุทธปรัชญาตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือตามหลักปรัชญาเซ็น ก็
เป็นเครื่องชี้ชัดให้เห็นว่า เขามีความสนใจใฝ่ศึกษาเรื่องพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก และสามารถ
นำมาสะท้อนให้เห็นทัศนะ การตระหนักรู้ โดยผ่านผลงานวรรณกรรมได้เป็นเป็นอย่างดี

ความคิดในด้านธรรมชาติ

การสื่อสารถ่ายทอดความซาบซึ้งใจในธรรมชาติที่งดงาม ถือเป็นแนวความคิดที่มีลักษณะ เป็นสากล สามารถมีปรากฏในวรรณกรรมของทุกชาติ เช่นเดียวกับวรรณคดีไทยก็มักจะพรรณนา ภาพธรรมชาติสอดแทรกไว้อย่างสม่ำเสมอ ดังกล่าวอ้างที่ว่า

ส่วนในวรรณคดีไทยเรา ความรู้สึกรักธรรมชาติ เพลิดเพลินในความงามของป่าเขา ลานาไพรก็มีประจำอยู่เสมอ ในกรณีในหนังสือไทยทุกเรื่อง เราอาจกล่าวได้ว่ามีการพรรณนาความงาม ของป่าเขา ภูมิภาพไทยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้และสัตว์นานาชนิด (วิทย์ ศิวะศรียานนท์ 2531 : 43)

บทกวีที่แสดงภาพธรรมชาติที่เด่นชัด ได้มีปรากฏในวรรณคดีไทยเกือบทุกยุคทุกสมัย ดัง จะเห็นได้จากบทประพันธ์ต่อไปนี้

กระจิบกระจาบน้อยนา	เอ็นดู
ปากตะกั่วชายชมพู	แห่งหอม
นกใส่กรอดคู	พองปีก
จ้อแจ้วพริ้งพริ้วพร้อม	เพรียกร้องในไพร ๗

(ภาพย์ท้อโคลงนิราศธารทองแดง)

ไตรกศรอกชะงอกเงื่อม	ชะง่อนช้อนสลับกัน
ลดเสี้ยวเศสพรหม	พิภกล้วนศิลาลาย
เปลวปล่องชะช่องคู	กระพุ่มภูพริ้วพราย
หยัดเห็นกระแสดสาย	ชลใสสะอาดดี

(ปฐมโฆวาทค้ำจันท)

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้แต่งบทร้อยกรองที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับธรรมชาติมาอย่างสม่ำเสมอ จนอาจกล่าวได้ว่าภาคนาเสนอภาพธรรมชาติ ถือเป็นลีลาที่โดดเด่นเฉพาะตัวประการหนึ่ง เขาเคยให้สัมภาษณ์ถึงความผูกพันอันดีมีค่า ประทับใจที่เขามีต่อมวลธรรมชาติไว้ว่า

เพราะผมเป็นเด็กบ้านนอก มันมีเวลาที่จะอยู่กับธรรมชาติมากพอ แล้วบ้านนอกสมัยผม สิ่งที่จะมาทิ่มแทงเราก็มีน้อยวิทยุก็ยังไม่มาถึงไฟฟ้าก็ยังไม่มี เพราะฉะนั้นเราจึงอยู่ใกล้ชิดกับมันมากอยู่กับทุ่งนา กับต้นไม้กับสายน้ำ มีความสุขที่ได้เกลือกกลิ้งได้นอนใต้ต้นไม้ ได้ย่ำน้ำ เป็นความสุขของเด็กบ้านนอก พอเราเข้ามาในเมืองแล้วสิ่งนี้ไม่มี ทำให้เราโทษหาหาหาที่เราต้องทวนคิดไปถึงมัน (ไพสิน รุ่งรัตน์ 2537: 55)

เนาวรัตน์เก็บบันทึกภาพความทรงจำอันดีมีค่า ซาบซึ้ง ในมวลธรรมชาติ มาแสดงไว้ในงานร้อยกรองมาโดยตลอด ทศนะแรกที่ปรากฏจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นความรัก ความหลงใหลในสิ่งที่เคยได้สัมผัสจากประสบการณ์ครั้งเยาว์วัย ซึ่งเขาได้ถ่ายทอดความเห่หา ไว้ดังนี้

เอนระนาบอาบน้ำค้างกลางแดดหนาว	ทอดรวงยาวยอดระย้าราน้ำใส
ละลานรอบขอบฟ้าคราพลั่วใบ	เพียงพรมใหญ่ไหวระยียบทาบเปลวทอง
เพรียกเพลงเรือเมื่อสางหมอกจางสี	ระเรื่อรี่เสียบลัดตัดชายหนอง
สองเจ้าพายย่ายเยื้องข่าเสียงมอง	หนุ่มก็พร้อม เพลงเกี่ยวเกี่ยวแก้กัน
-----	-----
เขาเรียงรินลงแขกแลกแรงเรียว	ต่างจับหน้าคว่าเคียวเกี่ยวผสวน
ล้วนข้าวงามอร่ามกอดคลอน้ำน่าน	เขาขานบอกอุทานหวานคมเคียว

(คำหยาด, 159)

เนาวรัตน์ได้นำภาพความงามของทุ่งข้าวที่กำลังทอดรวง เอนสู่ เป็นแนวระนาบรับน้ำค้าง ในยามฤดูหนาว ราวกับถึงบรรยากาศการเล่นเพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าวซึ่งภาพธรรมชาติเหล่านี้ ยังคงฝังแน่นอยู่ในห้วงความทรงจำของเขาเสมอ แจกเช่นเดียวกับบทร้อยกรองอีกหลายบท ดังนี้

หางนกยูงระย้า เรี่ยคลอ เคลื่อน้ำ
 งามดั่ง เปลวเพลิงปามาภิรมิตร
 เพชรน้ำค้างค้างหล่นบนพรมพุ่ม
 เคล้า เคลี่ยหยอกดอกพุดอย่างอาลัย
 มาหรีจากราวปามา เรื่อยรี่
 ผักต้อยตั้งแตกจิ้งหะประชันกัน
 ลมระเริงสู่วิวพลิวระลอก
 แลว่าใบไม้ก็ไหวส่ายชิงชายกรอง

แพนดอกไม้ช้อยชอวารวิจิตร
 สร้อยโสภิตอภิมพุ่มทิวา
 เย็นหยาดฟ้ามาผันหลงวันใหม่
 เมื่อแจกวาบินฝ่าไหวตะวัน
 ราชีนึ่งแห่งน้ำค้างจะทางหัน
 จักจั้นจี้เจื้อยรับ เรื่อยร้อง
 ลัพยอกยอคนไม้ไปลิวส่อง
 ทอแสงทองทอดประกบทับชับน้ำค้าง
 (วารวิจิตรยางศ์, 6)

จักจั้นจี้เจื้อย เรื่อยร้อง
 เราโรยกาพย์ชับกานท์
 ระบายพุดาระยับ
 ดอกม่วงไม้ป่าอาคม
 ธิดาดอกไม้ย้ายแย้ม
 น้ำค้าง เคลี่ยแก้มแวมวาม

ชับกรองคากลอนอ่อนหวาน
 บรรสานช่อไผ่สายลม
 ฟ้อนรับเงารายไม้ร่ม
 พริ้มเพราบนพรมส้มคราม
 ช้อยแซมช่อใบไหวหวาม
 หยอกล้อฟ้อถามนาซึก
 (เพียงความเคลื่อนไหว, 127)

เรือเราคล้อยลอยเสียบเทียบแทบฝั่ง
 ค่อยวาดพายย้ายเยื้องแดด เรือเงาไร
 เหลืองดอกส้มลมไชยประเปรายพื้น
 ทอดสายเบ็ดคิ่งน้ำพรายลาพา
 .....
 อืดอ้อมเชื่อมชับปัจจุบัน
 สะทกุ่นสะเทือนสำเรากาณิว

ดอกโสนบานสะพรั่งพลิวลมไหว
 จนหยุดค้ำคอกสะแกร่มแรงแจ
 ระลอกคลื่นกระเพื่อมคล้อยทยอยเข้า
 และใจเราระทิกดำตามทุ่นลอย
 .....
 คีนและวันบรรเลงตั้งเพลงผิว
 วัดเบ็ดลิวลิวาใจไบคว่างฟ้า

(ตากรุ่งเรืองโพยม, 47)

ความคิดด้านธรรมชาติที่ได้นำเสนอในบทร้อยกรองข้างต้นนี้ ถือเป็น การเก็บภาพความประทับใจในอดีตมาสรรสร้าง เพื่อสื่อให้เห็นความงดงามของธรรมชาติ และสะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพันที่เขามีต่อธรรมชาติได้อย่างเด่นชัด ในขณะที่เดียวกัน เนาวรัตน์ไม่ได้นำเสนอแง่คิดเพียงแต่เสนอความงดงามเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

จากการศึกษาความคิดด้านธรรมชาติอย่างละเอียด พบว่า เขาได้พินิจคุณค่าที่มีอยู่ในธรรมชาติได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะการใช้ธรรมชาติมาเป็นสื่อพินิจพุทธปรัชญา และนำมาเป็นเครื่องเตือนสติสอนใจ รวมทั้งสร้างความหวัง กำลังใจได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ไฉ่ว่ายามสายัณห์ที่ปานจะนี้	รอเทวีแห่งทิวามาตะแต่เดิม
พรสุดท่ายปลายประทีปวิบวอมแวม	จุมพิตแก้มกรรณิการ์ก่อนลาไกล
จงมีนามความผันกับวันนี้	จงอย่ามียึดมั่นกับวันไหน
อยู่เพื่อเคี้ยวความผันและควันไพ	ให้มันแผดเผาใจตั้งไฟเย็น
	(วารีย์ครุยางค์, 45)

เนาวรัตน์ได้ใช้ภาพตะวันที่กำลังจะตกดิน มาพินิจน้อมมาให้เห็นแก่นธรรมโดยมุ่งชี้แนะไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น นอกจากนี้เขายังได้ใช้ความผันแปรของธรรมชาติมาสื่อความคิด หรือการตระหนักรู้ในด้านพุทธธรรมได้อย่างละเอียด ลึกซึ้งอีกด้วย ดังตัวอย่างเช่น

ใบไม้ไหวตะวัน	แดดคืนสาดแดงแต่งร่าง
ฉลิกลายร้ายเงาเบาบาง	พรางพรางพริ้วใบสยายลม
ชีวิตไหวว่อนร้อนคว้าง	ท่ามกลางความเงียบ เรียบรม
ความตื่นความตายไม่ตรม	เกลียวกลมกลิ้งไปในกาล
มายาเข้าหยอกหลอกยั่ว	ลืมหูลงเดินแฟนฟ่าน
ไขว่คว้างท่ามกลางอุปาทาน	นานราวนรกหมกมิด

สะอาด สว่าง สงบ
ชีวิตคือสรวพรชีวิต

จงพบเสียเกิดดวงจิต
นิคนิดน้อยน้อยร้อยเรียง
(เพลงขลุ่ยผิว , 14)

เนาวรัตน์ได้นำภาพใบไม้ที่ต้องแสงตะวัน "ฉลักลาย" พลั่วไหวล้อม มาเปรียบเทียบกับมายา อุบาทาน ที่ตั้งลึกอยู่ในจิตมนุษย์ ทั้งนี้ เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นคิดว่า มนุษย์ไม่ควรปล่อยจิตให้ "ลืมหูลงเดิน" ไปตาม "มายา" ที่หลอกยั่วให้ลุ่มหลง ยึดมั่นถือมั่น แต่ควรรู้จักพิจารณาความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง ให้สอดคล้องกับการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป อันเป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

น้ำหยดที่ละหยดรดกอหญ้า
จนแตกนิคแตกหน้อยค่อยต่อ เดิม
สลัดชูพรวราวดาวดอกหญ้า
กว่าจะเด่นดอกประดับกับวังรวง
เจ้าก็คือสิ่งไหนกอหญ้า
ครั้นแดดร้อนรอนถิ่นแผ่นดินแล้ง

เหยียดระย้าข้าชั้ดระบัดเพิ่ม
ยอดก็เริ่มแตกออกเป็นดอกดวง
ปานจะเอื้อมอวดฟ้าเวหาห้วง
เจ้าต้องสว่างบรรลุผ่านการเปลี่ยนแปลง
เกิดตรูตรามาตามความปรุงแต่ง
เจ้าก็แห้งเหี่ยวใบกลายเป็นดิน
(เพลงขลุ่ยผิว , 39)

มันแทงหน่อต่อต้นจันทน์ดิน
มีอย่างนั้น อย่างนั้น มันอย่างนี้
ใบเรียกทองดอกเรียกหัวตัวเรียกกาบ
ความไว้ต้นก็จะมาปรากฏพลัน
เกิดจากดินก็ได้ไปสู่ดิน
จากสิ่งนี้ เป็นสิ่งนี้ช่วยชี้ให้เห็น

แล้วแตกใบกระพือบินจากถิ่นที่
มันมีความไม่มีที่ตัวมัน
ครั้นลอกคราบเปลือกหลุดจนสุดชั้น
สังขารอันปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงไป
คืนรูปสิ้นคืนนามความรู้เห็น
ความเป็นเช่นนั้นจะนี้ทุกที่ทาง
(มุมมอง , 93)

จากการนำเสนอภาพมวลธรรมชาตินั้นตัวอย่างข้างต้น เนาวรัตน์ไม่ได้มุ่งชี้ให้เห็นเพียงความงดงาม หากเนาวรัตน์ต้องการแสดงให้เห็นคุณค่าที่ธรรมชาติมีให้กับมนุษย์ ที่สามารถนำมาเป็นอุทาหรณ์ ย้ำเตือนสติให้ตระหนักประจักษ์ชี้คนหลักสัจธรรมได้อีกด้วย

เนาวรัตน์ไม่เพียงแต่จะใช้ธรรมชาติมาเป็นสื่อ เพื่อแสดงความคิดเห็นด้านพุทธศาสนา เท่านั้น หากเขายังได้ใช้ปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นความเปรียบ เพื่อชี้แนะเตือนสติ พร้อมทั้งปลุกปลอบขวัญ และสร้างกำลังใจให้แก่ผู้คน ได้ต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคต่อไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มาชิลอุปสรรค	มาประจักษ์มาประจัน
เต็มเข้ามาให้เต็มครัน	ความเป็นคนให้ขึ้นคน
สองตีนจะติดดิน	สองมือชินเสมอชน
ฝนท่าจะฝ่าทน	โหมพลังเข้าถึงเณม
เหยียดตนขึ้นตั้งฉาก	แข็งแกร่งกรากเข้าวันโรม
กาหมัดทะมัดใจม	เข้าสู่จ้วงประจัญสมัย
เมฆมืดทะมีนมา	ชะเง้อมผาจะชิงชัย
ไม้ช้าดอกฟ้าใหม่	จะสว่างไม่นานวัน
	(เพลงขลุ่ยผิว , 6)

ดาววูบดับดับดวงแล้วดวงเล่า	ฟ้าไม่เคยหมดเงาแห่งดาวคืน
ดาวไม่เคยหมดฟ้าทุกคราศิน	เหมือนความหวังยังยืนไม่หมดใจ
.....	.....
เพื่อนรัก	งานที่หนักนั้นคืองานที่สร้างสรรค์
อุปสรรคขวากหนามในท่ามกลาง	ย่อมท้าทายให้ย่างให้วางเท้า
ไม่ยืนกลางพายุที่โถมสู่	จะรู้สู้พายุที่โชนเล่า
สู้พายุตรงกลางที่ตั้งเค้า	สู้สิ่งเก่าตรงทรางที่หักพัง
	(ตากรุ่ง เรื่อง โปยม , 104)

นอกเหนือไปจากการนำปรากฏการณ์ธรรมชาติ มาสื่อความหมายแทนปัญหา อุปสรรค และมุ่งเสนอแนะให้มนุษย์ลุกขึ้นสู้อย่างองอาจ เขายังใช้ภาพธรรมชาติมาสร้างความหวัง สร้างพลังแรงใจให้แก่ผู้ทุกข์ท้อ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

วานนี้มีลมแรง	ฉันเห็นดอกหญ้าแดงยืนหยัด
ราบระเนนเอนล่อล่อมพัด	บางครั้งคล้ายขึ้นขัดทัดทานลม
หญ้าผากเกสรดอกหญ้า	ไปกับลมช่วยพาผสมผสานผสม
แจ้งข่าวคราว เคลื่อนเยื่อนชม	ช่วยทอพรหมคลุมพื้นให้ผืนดิน
วันนี้ลมสงบ	ฉันได้พบพรมใหญ่ไม่แห้งวัน
ระคาชดอกหญ้าสวยรวยริน	บานเต็มทั่วถิ่นธานี
ฉันได้เรียนรู้อยู่อย่างหญ้า	ยืนหยัดจนจากลำพาทหน้าที
อาศัยลมลู่ลมปมอินทรี	สร้างความดีความงามท่ามกลางลม

(เพลงขลุ่ยผิว , 27)

เจ้าเอยหนอเจ้าดาวดอกหญ้า	ระย้าระยับกับพุ่มเก่า
ยังแจลุ่มแยมยิ้มอยู่พริ้มเพรา	ผ่านเข้าก็เข้ายังขึ้นชู
ก็ร้อนก็หนาวที่เจ้าผ่าน	ก็หย่อมก็ย่านที่เจ้าอยู่
ก็แรงก็เรียวที่เกรียวกรู	ก็สู้ก็เสียวกว่าจะทรง
ชี้ทางชี้ทิศชี้ผิดถูก	สัมพันธ์ปั้นปลูกดังประสงศ์
ยากนักหนักหนาที่จ้านง	ยืนยงเกียรติยศสัตยา
หยัดยืนขึ้นทำอยู่แทบเท้า	เจ้าเอยหนอเจ้าดาวดอกหญ้า
ไม่สิ้นสียสายที่ศรัทธา	เคียงมากับทางที่เที่ยงตรง

(มุมมอง , 30)

จากร้อยกรองข้างต้น เนาะรัตน์ได้เก็บภาพดอกหญ้าที่สายไหวท่ามกลางกระแสลม และดอกหญ้าริมทางที่ขึ้นคู่เคียงกับหนทางมาเป็นอุทาหรณ์สอนใจ ให้มนุษย์รู้จักยืนหยัดต่อสู้กับอุปสรรค ทั้งปวงได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้เนาวรัตน์ยังใช้ธรรมชาติมาสื่อสร้างความหวัง สร้างกำลังใจ และปลอบประโลมขวัญผู้ที่ตกอยู่ในภาวะสงครามกลางเมือง ให้นำรู้สึกย่อท้อต่อชีวิต ดังตัวอย่างเช่น

อย่าร้องไห้ไปเลยเจ้า	เดี๋ยวใครเขาจะมาเห็น
หน้าตาเจ้าจะเป็น	รอยเปื้อนบนปรางทอง
หนาวอะไรกับลมหนาว	คูชิดาวยังพราวผ่อง
โลกนี้มีละออง	ละอ้ออันอำพันแพรว
และเปลือกตาเรตกกลงเบื้องต่ำ	เสนาะคำขับหวานมาไหวแหว
จากความฝันขอบฟ้าพายดาวแพรว	จะเจ็ยแจ้ว จากความหลังไกลลิบลิบ
และดอกไม้เหมือนจะพร้อมให้หอมดอก	ลมก็พัดพร้อมจะบอกบทเพลงขับ
เบิกระบำใบหญ้าระย้าระยับ	หยอกล้อกับยอดไม้ไม่หยุดยั้ง
และหินผาพราวประกายเพชรพลอยเคลื่อนไหว	รอจะเลื่อนเหลี่ยมรับรวิหวัง
ทุกสายธารสุนทรีย์รอพลั่ง	มือที่รังสายเปลให้หันนอน

(เพียงความเคลื่อนไหว, 97)

จากบทร้อยกรองที่มีชื่อว่า "เพลงเปลญวน" เนาวรัตน์ได้ใช้ธรรมชาติมาเป็นสื่อเพื่อมุ่งปลอบขวัญเพื่อนร่วมโลกที่ต้องต่อสู้กับปัญหาสงครามมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ธรรมชาติที่ดาวยังเปล่งแสง สายลมยังพัดพรหมพราว สายธารยังรินไหล ตรานั้นโลกนี้ยังไม่สิ้นหวัง ยังมีความดีงามหลงเหลืออยู่ ฉะนั้นมนุษย์ก็ควรจะยืนหยัดต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคเหล่านี้ต่อไป

การนำเสนอความคิดเห็นด้านธรรมชาติ จะเห็นได้ชัดเจนว่ามีปรากฏอยู่ในงานร้อยกรองหลายเล่ม ถึงแม้ทัศนคติเกี่ยวกับธรรมชาติในระยะแรก จะเป็นการแสดงอารมณ์ ความรู้สึกผูกพันชื่นชมโดยส่วนตัวก็ตาม แต่เมื่อเนาวรัตน์ได้ศึกษาหลักพุทธศาสนา และรับรู้ในความเป็นไปต่าง ๆ ของสังคมมากขึ้นตามวุฒิภาวะ แง่คิดที่เกี่ยวกับธรรมชาติ จึงไม่ใช่ความมั่งคั่งงามอันภาคพิสุทธิ์เท่านั้น หากเขายังสามารถสกัดคุณค่า ความดีงามที่ซ่อนแฝงอยู่ในความมั่งคั่งงามออกมาได้หลายประการและนำคุณค่าที่ได้จากธรรมชาติ มาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตได้อีกด้วย

ความคิดในด้านสังคม

ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม เป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลซึ่งกันและกันมาโดยตลอด กล่าวคือสภาพแวดล้อมของยุคสมัยจะมีลักษณะเป็นเช่นใด ผู้สร้างงานวรรณกรรมย่อมสามารถถ่ายทอดสภาพลักษณะความเป็นไปของสังคมออกมาได้เสมอ ทั้งนี้จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ดังคากล่าวอ้างที่ว่า

กวีมิใช่เป็นเพียงแต่กวี หากเป็นคนเกิดในยุคใด ยุคหนึ่ง ซึ่งมีสิ่งแวดล้อม สภาพการเมือง และเศรษฐกิจที่แตกต่างกับสมัยอื่น กวีเกิดในสมัยใดจะรอดพ้นจากอิทธิพลสิ่งแวดล้อมหาได้ไม่ถึงแม้กวีจะพยายามหลบหลีกเพียงใด ความคิดความเห็นความรู้สึกของตนที่มีอยู่กับคนร่วมสมัยก็ไม่วายที่จะแพร่พรายออกมา (วิทย์ ศิวะศรียานนท์ 2531: 89)

ก่อนหน้านี้ที่เนาวรัตน์จะผลิตงานร้อยกรองที่ถ่ายทอดความคิดในด้านสังคม ได้มีผู้วิจารณ์การสร้างงานของเขาไว้ว่า "เหมือนแสงแดดอ่อนๆให้ความอบอุ่นเพียงเล็กน้อย เหมือนสายลมที่พัดผ่านที่พัดผ่านมาก็ผ่านไป มิได้กระทบอารมณ์ความรู้สึกของคน จนเกิดความคิดแยกกอกแยกสาขากว้างออกไป"(เสถียร จันทิมาธร อ้างถึงใน เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ 2526: 15)

แต่ในที่สุดเนาวรัตน์ก็ได้แสดงให้เห็นว่าเขาไม่ใช่กวีประเภทสายลม แสงแดด หากเขาเป็นบุคคลหนึ่งงานสังคม ที่สามารถสร้างสรรค์ร้อยกรองสะท้อนความเป็นไปต่าง ๆ ของสังคมได้อย่างเด่นชัดเช่นกัน

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้กล่าวถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เนาวรัตน์หันมาเขียนบทร้อยกรองเพื่อสะท้อนภาพลักษณ์สังคมไว้ว่า

ในช่วงก่อนกรณี 14 ตุลาคม 2516 ลึกเล็กน้อย งานของเนาวรัตน์ได้เดินทางมาถึงจุดที่เรียกได้ว่าความบันดาลใจทางการเมือง เป็นแรงกระตุ้นสำคัญในงานเขียนของเขา . . .

เนาวรัตน์ได้เดินทางมาแสวงไกลบนถนนของกรี และเขาได้มาถึงจุดที่ประสบการณและความ
 ซานีซานาญเข้าอกเข้าใจในสภาพสังคมอันกว้างใหญ่ไพศาล ซึ่งได้กลายเป็นวัตถุที่สำคัณใน
 งานเขียนของเขา (ชาตวิทย์ เกษตรศิริ อ้างถึงใน เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ 2532: 19)

การแสดงความคิดเห็นด้านสังคมประเดันแรก จึงเป็นทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้
 อำนาจเผด็จการมาปกครอง ดังจะเห็นได้จากการใช้บทกลอนมาเป็นสื่อ เพื่อสร้างกระแสสำนึกให้
 มวลชนลุกขึ้นต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีประชาธิปไตย เรียกร้องความชอบธรรม โดยนำเสนอความคิด
 ออกมาในหลากหลายลักษณะ กล่าวคือ แสดงทัศนะทางอ้อมโดยใช้ความหมายแฝง และแสดงทัศนะ
 มุ่งปลูกเร้าขึ้นอย่างตรงไปตรงมา ดังตัวอย่างต่าง ๆ ต่อไปนี้

ในหน้การกัณมีทาง	เปลี่ยวอ้างว่างไว้คนเดิน
หากน้อยจึงทาเงิน	เป็นเงางามระวามไว้
ร่อว่ลักรวันหนึ่ง	ซึ่งตะวันอันอ้าไพ
จะเก็รยวกรวดและพาดไฟ	ประลัยหญ้าลงย่อยยับ
.....	.....
การเกิดต้องเจ็บปวด	ต้องร้าวรวดและทรมา
ในสายฝนมีสายฟ้า	ในหมาก็มีถ้ำทอง
มาเกิดมาทุกขยาก	มาบั้นมากกับเพื่อนพ้อง
อย่าหวังเลยรังรอง	จะเรื่อวไรนซีพนี้
ก้าวแรกที่เรอย่าง	จะสร้างทางในทุกที่
ปาเถื่อนนปรูพิ	ยังมีรอไว้ให้เดิน

(เพียงความเคลื่อนไหว, 95)

จากคามมีตมาสู่ความสว่าง	เราคือเพื่อนร่วมทางที่ใหญ่อง
จับมือกันมันชัยไปขวงชิง	ไม่ทอดทิ้งทางประชาสามัคคี

เราจะชูคบไฟแห่งความคิด
เพื่อนเรามีมากมายในโลกนี้

ขับไล่ความมืดมิดทุกถิ่นที่
พร้อมจะพลีพร้อมจะสู้สู้สู้จรรยา
(ตากรุ่ง เรื่องโพยม, 154)

มวลมหาประชาชนคนรักชาติ
ลุกขึ้นสู้ชูไฟเข้าห่มพาง

ต้องมุ่งมาดสามัคคีอย่างกว้างขวาง
ร่วมกันสร้างทางที่ดีกว่าเดิม

.....
เราคือคนหนุ่มสาว
จงส่องทางให้ เห็นเส้นทางบวง
เข็ดน้ำตา เข็ดเลือดให้เหือดแห้ง
รวบรวมแรงลุกขึ้นหยัดยืนยง

.....
คือแสงดาวแห่งศรัทธาอันโชติช่วง
เพื่อก้าวส่องสู่ทางที่เที่ยงตรง
แล้วจัดแจงฝังศพเพื่อนอย่าเลื่อนหลง
เพื่อชูธงผืนใหม่ใหญ่กว่าเดิม
(เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว, 184)

ภายหลังจากที่ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองได้คลี่คลาย และหมดไป เนาวรัตน์ก็ยัง
แสดงความคิดเห็นด้านสังคมอย่างต่อเนื่อง โดยขยายขอบเขตการแสดงทัศนะออกไปสู่สังคมในระดับ
ที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่า เรื่องที่เนาวรัตน์นำมาถ่ายทอดย้อนนั้น ส่วนใหญ่มาจาก
ปัญหาความยากจน ที่ก่อให้เกิดเป็นความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียม ซึ่งทำให้คนยากจนเหล่านี้
ต้องกลายเป็นตัวสร้างปัญหาให้กับสังคมตามมาอีกหลายประการไม่ว่าจะเป็นปัญหาคนเร่ร่อนขอทาน
ปัญหาการลักทรัพย์ ปัญหาการติดยาเสพติด ติดยาสูบ ฯลฯ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

มีเช่ความเกียจคร้านสันดานหยาบ
มีเช่เพราะผีพนันมันรุ่มกิน
เพราะความจนตัวเดียวเสียวดอกเพื่อน
ทั้งผีโหงผีห้าผีตามัว
เช่นทิดมากหน้่มากเพราะยากจน
กว่าจะได้แต่ละบาทขาดใจตาย

ชีวิตเหมือนถูกสาบไปทั้งสิ้น
จึงต้องตื่นต้องรันทาเลี้ยงตัว
ความชั่วร้ายมันก็เยื่อมันก็ยั่ว
คนดีก็อาจชั่วโดยง่ายตาย
ตั้งแต่เกิดเป็นคนจนฉิบหาย
มีแต่ทางสุดท้ายไปทุกที่

ข้าเส้นทางสุดท้ายที่าให้เดิน	ก็มากเหยื่อเชื้อเชิดจาเรียดศรี
หวยบนดินาใต้ดินนำยีนดี	เห็นเงินล้านลอยรืออยู่ราไร
สนามม้ามวยตุ้กรอกทูตา	โฆษณาบ้าเลือดก็เลือดไหล
ทั้งชาวสารสารพัคยัดเข้าไป	ล้วนส่อให้ลงแหวเลวระยา
ถ้าทิดมากไม่กล้าสู้อยู่อย่างนี้	ก็ต้องกลายเป็นผีวันยังศา
ถ้าทิดมากฮึดสู้สู้ระกา	ทิดมากก็ต้องจาไปเป็นโจร
คนจนจนกระสนกระเลือกเลือกไม่ได้	ไม่มีวันตัดให้ไปเล่นชน
อย่างตีที่จะทำคือราโทน	ใครเล่าโยนใครเล่าขว้างเป็นอย่างนี้

(ข้างคลองคันทายาว กระบวน 1,107)

เถียงนาร้างทุ่งแสงทั้งแหล่งบ้าน	ทุกเรือนร้านรวงโรยนำไทยให้
คาตบแพกแตกเกลื่อนกระจายไป	ผู้แค้นใช้หอบแคนเข้ามาเมือง
"ละแสงแแต่แต่ละแสงตะลอนตะลอน	มันแสงร้อนเหลือร้ายไปทุกเรื่อง
เมืองก็ซ้องฟ้าซัดแผ่นดินเคือง	เฮาจึงเยื้องย่างมาหาเจ้านาย
ไอ้ละหนอเจ้านายอย่าหน่ายแทง	นายอยู่แพงกินแพงสบายหลาย
เห็นดูด้วยช่วยเฮาอย่าให้ตาย	อย่าให้เฮาต้องร้ายกว่านี้เลย"
มือที่เคยแกว่งหลาทอผ้าไหม	แขนเคยไกวแกว่งอ้าวแม่เอ๊ย
มากวัดไกวไหวว่อนผัดก่อนเคย	ยิงเพลงแคนแคนเย้ยอยู่โยโย

(เพียงความเคลื่อนไหว, 91)

ทนะไรทนะได้แม่ไม่บ่น	แต่สุดทนะเห็นลูกทิวทองกิวไทย
ใจแม่แทบจะขาดรอนลงอ่อนโรย	ราวถูกโบายหวดคระหน่ายามลูกร้อง
แม้แต่หมามันยังไม่ยอมอด	มีหรือคนจะยอมชคอยู่ขึ้นซ้อง
เหมือนตอกอยู่กลางลานแม่นี้ทอง	มีอะไรลอยฟ่องก็ต้องคว่า
แม่ตื่นรันทนยากทุกอย่างแล้ว	ไม่เห็นแววเห็นวีจะตีกว่า
ตาตาสามคนทนทรมมา	แม่ไม่กล้าก็ต้องกล้าแล้วตานี้

ไปเกิดลูกเกิดเราไปเข้าคุก
เมื่อเอาตีนมาได้ก็ไม่ได้

อยู่ที่ไหนมันก็ทุกข์ไปทุกที่
ความไม่มีกับความมีมันชี้ชัด

(ตากรุ่ง เรื่องเพ็ญ, 71)

เนาวรัตน์ ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นความอดอยากจนในสังคมของผู้ใหญ่เท่านั้น แต่
เขาได้สื่อให้เห็นความลำบากยากแค้นที่เกิดขึ้นกับสังคมเด็กด้วยโอกาสอีกด้วย ดังตัวอย่างเช่น

จันทร์เอ๋ยจันทร์เจ้าขา

ฉันเกิดมาในเมืองหลวง

จันทร์เด่นเห็นเต็มดวง

โชติช่วงอยู่รูหลังคา

จันทร์จ๋าจันทร์เจ้าเอ๋ย

ฉันไม่เคยได้ศึกษา

วันวันวิ่งไปมา

ขายมาลัยให้รถยนต์

จันทร์เอ๋ยพระจันทร์เจ้า

ฉันต้องเฝ้าอยู่บนถนน

แดดร้อนไม่ร้อนรน

เท่าร้อนใจไม่มีกิน

(เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว, 95)

"เขาจับได้แล้วละน้ำไอ้ห้าร้อย

เที่ยวลักเล็กขโมยน้อยไปทุกบ้าน

มันถูกมัดหลังแฉ่นออกประจาน

เขาขอมันให้ชานาให้รับค่า"

ตัวน้อยน้อยเท่านี้หรือโจร

มันร้องให้ตัวโยนโดนกระหน่ำ

มีใครเล่าเฝ้าช่วยขึ้นน้ำ

ให้รู้จักรู้จากาคความดี

มีแต่ห้องแห่งทิวทิวกระหาย

ไม่เคยว่างเว้นวายทุกวันวี

กว่าจะหายาท้องแต่ละที

เหมือนหมูหมาไม่มีใครเมตตา

มันไม่ใช่โจรปาห้าร้อยดอก

เอ็งอย่าเพิ่งไปตอกไปตราหน้า

เอ็งมีพ่อแม่มีน้ำอา

เอ็งเติบโตขึ้นมามีคนเลี้ยง

น้ำไอ้น้อยมันน้อยไปทุกอย่าง

ต้องระเหเร่คว้างเหมือนถูกเขรี่ยง

ไม่มีคนปกป้องประคองเคียง

จึงต้องเสี่ยงต้องสู้อยู่อย่างนี้

(ข้างคลองคันทายาว กระบวน 1,125)

ไม่อยากพบภาพชีวิตที่ผิดแบบ	ห้องแคบอุดอู้รุ่มกักหมม
เด็กน้อยหน้าเศร้าอันขม	ผ้าห่มเสื่อผ้า ผ้าขี้ริ้ว
ร้องไห้กระจองอแง	พ่อแม่ดูตำหนินิ้ว
อารมณ์กระเจิง เบิงปลิว	ห้องทิวทิวแห่งแสงน้ก
แสงข้าวแสงปลาอาหาร	ดอกไม้ไม้บานเสลาสลัก
กองอิฐไม้ขอนที่ผ่นพัก	กองขยะหมมหมักมาขุดคุ้ย
ไม่มีตุ๊กตาหมาหมีแมว	มีเศษแก้วพลาสติกขยุกขยิก
มอมแมมสกปรกรกรุย	ตะกายตะกุกเก็บกากอันเกลื่อนกอง
ขาดความรักขาดอาหารการศึกษา	จึงเติบโตขึ้นมาอย่างเศร้าหมอง
มีความเลวร้ายเป็นครรลอง	สังคมของคนเราไม่เท่ากัน

(ตากรุ่ง เรื่อง โทมัส, 54)

จากบทร้อยกรองในตัวอย่างข้างต้น เป็นภาพสะท้อนให้เห็นปัญหาความอดอยากยากแค้นของผู้คนในหลายระดับไม่ว่าจะเป็นความทุกข์ยากของเด็ก ผู้ใหญ่ หรือแม้แต่คนชรา ทำให้พวกเขาต้องดิ้นรนหาหนทางอยู่รอดไปต่าง ๆ นานา นอกจากนี้เรายังสังเกตได้ว่า เนาวรัตน์ไม่เพียงแต่นำปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนมาเสนอเท่านั้น หากเขาได้สอดแทรกทัศนคติแสดงความรู้สึกเห็นใจผู้ทุกข์ยากเหล่านี้ไว้ด้วยเสมอ

นอกเหนือไปจากทัศนคติที่เกี่ยวกับปัญหาความยากจนแล้ว เนาวรัตน์ยังได้ใส่ใจต่อปัญหาสิทธิสตรี อีกด้วย ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าเขาจะแสดงความคิดต่อต้าน การกดขี่ ช่มเหงสตรีเพศเสมอมา อีกทั้งยังไม่เห็นด้วยกับค่านิยมที่สังคมมักประเมินค่าผู้หญิงด้วยวัตถุสิ่งของ หรือเครื่องประดับอันมีค่า ไม่ว่าสตรีที่กล่าวถึงนั้นจะเป็นนางงามบรรณคดี หรือนางที่อยู่สังคมปัจจุบัน ดังตัวอย่างเช่น

"ว่าไอ้พินนี่มณฑลของแฉะแก้ว	เจ้าไปแล้วจะรำลึกถึงพี่บ้าง
ฤาจะมบลิ้มแม่จะลิ้มน้ำใจจาง	แต่ครุ่นครางครวญคิดจนค่อนคินา"

.....

.....

ความเป็นคนของพมจึงไม่หนุ่ม
 ตัดสินใจไม่ถูกทุกเรื่องราว
 เพราะโอกาสตัดสินใจไม่เคยมี
 ถูกอรอนริคสิทธิ์เสรีทุกที่ไป
 สังคมคดกดขี่สตรีเพศ
 จงแกร่งกรากกระชากใช้ทุกเส้นเอ็น

ถูกเขากุมถูกเขาคดกำหนดก้าว
 จนชื่อจาวชัวชัวว่าสองใจ
 จะยืนยันทันทีได้ที่ไหน
 สงสารพมพิลาไลยตายทั้งเป็น
 ก็ชอบเขตครอบครองเป็นของเล่น
 ให้มันขาดกระเด็นด้วยมือเรา

(ตากรุ่ง เรื่องโพยม, 96)

"ว่าพลาทางถอดแหวนเพชร
 ชมแหวนแทนพลาแสงสว่างใจ
 ไขว่ว่าแสนสุดสวาทจะขาดจิต
 นี้พ่อพลายใช้แหวนมาแทนชู้
 ฤว่าแหวนแทนนามของความรัก
 เพชรน้ำเอกเอกอมถนอมถกัย

ประคองเข็ดน้ำตาอย่าร้องไห้
 แล้วสอดใส่นิ้วน้อยให้นางดู"
 แต่ฟังคำแล้วก็คิดพินิจอยู่
 ถือว่าดีขึ้นมาชума เข็ดใจ
 ประกายเพชรพรราวศักดิ์สว่างไสว
 แทนความเฝ่เฝ้ารักเฝ้าภักดี

(เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว, 123)

ชมชื่นฆ่าชมชื่นฆ่าชาวหน้าหนึ่ง
 สะท้อนถึงศีลธรรมชุกตารา
 .....
 จึงตัวใครตัวมันกันไปหมด
 คำนิยมวิปริตบิดผันแปร
 .....
 ต้องลุกขึ้นต้องยืนหยัดต้องคัดค้าน
 ทุกรูปแบบแยบยลอย่างจริงจัง

สะท้อนถึงทมิฬมารกามตัณหา
 การศึกษาทั้งมวลล้วนโมฆะ
 .....
 อภัยศกคขี่แม่เพศแม่
 หญิงเป็นแค่เครื่องขจัดบาปัดกาม
 .....
 อันธพาลทางเพศที่แฝงฝัง
 รวมพลังสร้างสมสังคมคน

(ตากรุ่ง เรื่องโพยม, 98)

เนาวรัตน์ไม่เพียงแต่จะสะท้อนความรู้สึกเห็นใจสตรีเพศที่ถูกกดขี่ ช่มเหงเท่านั้น หากยังมีกลุ่มบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งคือผู้ใช้แรงงาน ที่มักจะถูกสังคมนกดขี่ดูหมิ่นเหยียดหยาม หากในทัศนะของเนาวรัตน์ เขาจะทำให้คุณค่ายกย่องชื่นชม และรู้สึกเห็นใจต่อความลาเคิญเห็ดเห็ดน้อยร่วมไปกับคนผู้ใช้แรงงานเหล่านี้อยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

คนผู้ใช้แรงงานกลายเป็นทาส	ถูกอำนาจชื้อคามากดขี่
หนวก บอด ำบ้ เหมือนไรชีวี	เนื้อหนังมีเพื่อกำลังเพื่อสร้างแรง
เพื่อนผู้ใช้แรงงาน	แรงงานเราทั้งสองด้านยังถูกแบ่ง
หนึ่งสมองสองมือยังแปลกแปลง	อยู่กันอย่างยื้อแย่งจึงย่อยยับ
.....	.....
คนทำงานที่รัก	ท่านยอมผลัดโลกได้ตั้งใจท่าน
จำไว้หนึ่งสมองสองมือคือแรงงาน	ต้องประสานกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว

(เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว , 134)

ฉลองกาลผ่านแล้วแก้วโกสินทร์	ดวงแก้วแห่งแผ่นดินไม่สิ้นสูญ
ศิลปวัฒนธรรมเจิดจ่าฐูญ	ประมวลมูลค่าล้ำแรงคนงาน
เอาเห็อหยาดรดพื้นจันรีนเรียบ	เอาดินเหยียบแน่นเน้นเป็นพื้นฐาน
เอาป่าสองประคองค้ำเป็นชื้อคาน	มือทุกมือมาสमानสามัคคี
.....	.....
ประจักษ์แจ้งแรงงานสร้างสรรค์โลก	สร้างชีวิตสร้างโชคสุขเศกเศร่า
ลุกขึ้นเถิดลุกขึ้นอย่ามึนเมา	รวมกันเข้าเถิดพี่น้องผองคนงาน

(ตากรุ่ง เรื่องไพยม , 166)

คนที่สร้างคนที่ทำร่าเลี้ยงโลก	กำหนดโชคชัยชะตามาแต่ต้น
คนที่สร้างงานเพื่อเก็อมวลชน	นำส่วนตนสานต่อก่อส่วนรวม

ในเมืองหยาบอาบเหงื่อมีเนื้อนุ่ม
ในความงามความง่ายไม่กำกวม
เธอไม่เพียงทอผ้าดอกที่รัก
เธอทอโลกทอแรงแต่งตำนาน

งานเย็บย้อมยีนดีมีเหงื่อท่วม
มีการร่วมแรงกันสร้างสรรค์งาน
แต่เธอทออีกชีวิตผลิตผลงาน
เป็นสายธารที่หล่อเลี้ยงเคียงแผ่นดิน
(เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว , 120)

เขายืนเคียงอยู่ข้างคนทำงาน
เพื่อเหงื่อพร่างแต่ละหยาดคือหยาดพลอย
เพื่อให้โลกได้ตระหนักประจักษ์ค่า
ได้สร้างโลกเลี้ยงหล้ามาช้านาน

ปลูกให้ตื่นยืนด้านไม่ชานถอย
คือหยาดเพชรพราวพร้อมผู้แรงงาน
ค่าของแรงสิ้นฟ้าสุธาสถาน
ด้วยมือกรำฝนสอตลอดดมา
(ช่างคลองคันทายาว กระบวน 1, 121)

จากความเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมที่พัฒนามาสู่สังคมอุตสาหกรรม ได้ก่อให้เกิดเป็นความทุกข์ยาก เดือดร้อนได้ในอีกรูปแบบหนึ่ง คือปัญหาไร้ที่หากิน ไร้ที่อยู่อาศัย เนาวรัตน์ ได้สะท้อนให้เห็นภาพความผันแปรที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันไว้ได้อย่างเด่นชัด ดังตัวอย่างเช่น

เรื่องจริงไม่อิงนิยาย
ทำไร่และไถนา

.....

อยู่มาไม่ช้านาน
รถยนต์พาคนมา

.....

ป่าเหี้ยนเตียนโล่งหมด
แดดร้อนราวไฟเรือง
ฝนตกชกชกไหล
นาล่มแล้วนาแล้ง

ตากับยายอยู่ชายป่า

ตามประสาอยู่อย่างไทย

.....

เกิดเหตุการณั้ธรรมดา

ตัดต้นไม้เข้าในเมือง

.....

ไปจนจรดเขาหัวเหลือง

ลูกกลมใหม่ไ้ไรนาแล้ง

น้ำป่าโบนทุกแห่ง

น้ำนองหน้าสองตายาย

ตายายต้องย้ายถิ่น	หมดแผ่นดินสิ้นสลาย
ยายตาตะเกียกตะกาย	กระเดียดกระบายกระทายกระบุง
เรื่องจริงไม่อิงนิยาย	ตากับยายมาตายในกรุง
ใครเลี้ยงใครบารุง	ใครทำลายตายายเรา

(เพียงความเคลื่อนไหว ,89)

ทุ่งข้าว เอย เเคยพลัว เป็นทิวคลื่น	คันทายาวยาวยืนเหยียดยืนแนว
เหลือทุ่งหญ้าร้างเว้งว่างแวว	กับรอยแนว เนินเก่า เค้าคันทนา
กึ่งหันเอย เเคยแพ้วกับแนวไผ่	ก็เปลี่ยนไปกลายเป็นซีเมนต์หนา
ระหัดเอย เเคยวิกชักใบมา	เป็นแทรกเตอร์ตั้งท่าไถหน้าดิน
บ้านจัดสรรบันนุกค้อยรุกคืบ	ชะเวิกวีบเหวี่ยงมาคันทนาวัน
ที่ทำกินกลับไปมีที่ทำกิน	กระป๋องกระป๋น เปิกนุกไปทุกแปลง

(ข้างคลองคันทายาว กระบวน 2,49)

จากปัญหาสังคมที่ก่อให้เกิดความทุกข์ยาก เดือดร้อน ดังที่ได้นำเสนอมาแล้วทั้งหมดในข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งที่มาจากระบบสังคมที่ย่อหย่อน เสื่อมทราม ซึ่งมีผลกระทบทำให้ผู้คนต้องได้รับความลำบากยากแค้น ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรม ชาดไว้ที่พึง ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่าในทุก ๆ ปัญหาที่เกิดขึ้น เยาวรัตน์ไม่เพียงแต่แสดงความรู้สึกร่วมเจ็บแค้น ร่วมเดือดร้อนไปกับผู้คนเหล่านั้น เท่านั้น หากยังปลุกจิตสำนึกให้ลุกขึ้นมาต่อสู้กับอำนาจความไม่ธรรมด้วยเสมอ เราจึงอาจกล่าวได้ว่า เยาวรัตน์เป็นกวีที่ตระหนักถึงความเป็นไปต่าง ๆ ของสังคม และสามารถจับทกวีมาเป็นสื่อเพื่อสะท้อนทัศนะ แสดงความรับผิดชอบที่กวีพึงมีต่อสังคมได้เป็นอย่างดี

แม้ว่าความคิดหรือทัศนะ การตระหนักที่กวีที่แสดงออกมาในผลงานร้อยกรอง จะมีหลายทัศนะเพียงใดก็ตาม ถ้าหากกวีใช้ภาษา ถ้อยคำ มาสื่อได้ไม่ละเอียดย ชัดเจน ก็ย่อมทำให้ผู้อ่านไม่สามารถรับรู้และเข้าใจสารที่ต้องการสื่อได้ ดังนั้นในบทถัดไปนี้จะเป็นการศึกษาการใช้ภาษาที่เป็นลักษณะเด่นเฉพาะของกวีโดยละเอียด เพื่อให้ทราบว่าถ้อยคำที่กวีเลือกสรรมาใช้ขึ้นนั้น จะสามารถสร้างและสื่อทัศนะ การตระหนักที่กวี ได้สอดคล้องเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร